

Заруцька О.П.

УДК 336.02

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПОКАЗНИКІВ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКІВ У СИСТЕМІ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ

1. Постановка дистанційної оцінки ризиків.

Метою банківського нагляду є стабільність банківської системи та захист інтересів вкладників і кредиторів банків щодо безпеки зберігання коштів клієнтів на банківських рахунках. Для забезпечення цього завдання опрацьовуються і вдосконалюються методологічні підходи до оцінки фінансової стійкості банків, спроможності менеджменту контролювати ключові процеси, виконання нормативних вимог, а також обґрунтованого та своєчасного втручання при встановленні підвищених ризиків.

Аналіз фінансового стану банку та ефективності систем управління ризиками потребує розробки системи показників, які адекватно відображають реальний рівень фінансової стійкості, не являються надлишковими, а також не мають значної внутрішньої кореляції. Коректний і обґрунтований вибір показників визначає надійність та глибину підсумкових висновків.

Слід підкреслити, що напрямки аналізу, який проводиться банківським наглядом, не завжди враховують структурно-функціональні характеристики конкретного банку. Сучасний наглядовий механізм спрямовується на оцінку ефективності систем ризик-менеджменту банків, достатності якісних та кількісних показників, що використовуються банками, визначення профілю ризиків та прогнозованого напрямку змін. За даними такої оцінки фінансової стійкості банку має визначитися режим наглядових процедур, необхідність превентивних заходів із запобігання втраті фінансової стійкості.

Зважаючи на значну різницю між профілями ризиків окремих банків, на наш погляд, доцільним є формування підходів до аналізу фінансового стану залежно від специфіки банку та пріоритетних сфер контролю.

2. Існуючі підходи до оцінки фінансової стійкості банків.

Основу аналізу фінансового стану банків складають дані фінансової та статистичної звітності, агреговані балансові показники банку, які у загальному вигляді можна згрупувати за наступними напрямками:

- структура та достатність капіталу,
- структура та якість активів,
- структура залучених коштів,
- співвідношення складових активів і пасивів,
- ефективність діяльності,
- співвідношення складових прибутку,
- динамічні показники, що визначають зміни характеристик у часі.

Більшість широко відомих підходів побудовані саме на балансових показниках банків, як класична російська методики В.Кроморова, О.Ширинської [9]. Методикам аналізу фінансового стану та дослідженням проблеми фінансової стійкості банків присвячено багато праць зарубіжних та вітчизняних вчених, серед яких можна згадати джерела [4, 5, 6, 8].

При визначенні системи показників для оцінки фінансового стану банку важливо усвідомлювати, що розробка універсального, максимально повного спектру характеристик не є доцільною та обґрунтованою. Кожний з існуючих підходів до поняття фінансової стійкості використовується у визначеному контексті, орієнтований на конкретну проблематику, оскільки завжди спрямований на споживача та специфіку економічних відносин між ним та банком.

Для Національного банку України потреба у розробці обґрунтованої системи оцінки фінансового стану комерційних банків, налаштованої на конкретні ринкові умови, є однією з пріоритетних задач. Можливість встановлення формалізованих індикаторів проблемності системи в цілому та окремих банків, співставлення даних банківської звітності та порівняння їх характеристик у масштабі країни, формалізація підходів дозволяють приймати виважені рішення щодо необхідних наглядових дій.

При проведенні аналізу в системі банківського нагляду використовується значна кількість звітних форм банків, інформація яких надає досить деталізовані характеристики операцій і розшифровки балансових статей.

Форми статистичної звітності банків складаються у різних звітних періодах (від щоденних до щоквартальних) і надаються відповідно до «Правил організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України», затверджених постановою Правління НБУ від 19.03.2003 № 124 [7]. Система звітності постійно оновлюється і адаптується у зв'язку із змінами у діяльності системи. Достовірність даних контролюється в межах інспекційних перевірок.

Так, для контролю кредитних ризиків у банківському нагляді, у першу чергу використовується звітність про класифікацію кредитів та формування обов'язкових резервів. Така структурна характеристика кредитного портфелю дозволяє в цілому оцінити рівень кредитного ризику – найбільш вразливого для будь-якого банку.

Для аналізу складу та динаміки активів також використовуються показники економічних нормативів кредитних ризиків, інформація інших форм статистичної звітності. Доповненням структурної характеристики активів є аналіз фінансового результату діяльності банку, який також ґрунтується на групах балансових показників і може бути значно деталізованим із використанням наступних елементів:

- аналізу джерел прибутків,
- структурного аналізу доходів,
- структурного аналізу витрат,
- аналізу фінансових коефіцієнтів прибутковості.

Дослідження особливості джерел отримання прибутку та стану надходжень надає важливу інформацію про структурно-функціональні характеристики банку.

Серед поширених методів аналізу фінансових результатів можна виділити структурний аналіз – визначення значення кожної позиції у процентах до загального показника. Зміна питомої ваги позиції у часі свідчить про зміни у сферах діяльності банку. Крім того, порівняння значення структурних показників із іншими банками визначає специфіку сфери отримання прибутку.

Значення показників якості та структури активів і пасивів, а також ефективності діяльності банку та динаміку цих показників важливо проводити за групою однорідних банків.

3. Мета статті.

Головною особливістю методики аналізу фінансової стійкості банків з використанням структурно-функціональних груп, яка презентується у статті і більш детально викладена у джерелах [2, 3], є перехід від універсальних обмежень та контрольних показників до індивідуальних індикаторів фінансового стану, адаптованих за профілем ризику конкретних банків.

Методика ґрунтується на інтерпретації траєкторії банку на карті Кохонена – дослідженні причин послідовних змін позицій, порівнянні із динамікою інших банків в межах загального розвитку системи. Основу методики самоорганізуючих карт Кохонена складають регресійні нейронні мережі без зворотних зв'язків, де використовується алгоритм навчання без вчителя. Карти Кохонена є зручним інструментом візуального представлення великих масивів даних, що складаються із значної кількості параметрів.

Спостереження за динамічними трансформаціями банківського сегменту протягом останніх років дозволили дійти висновку щодо стійкого відокремлення кластерів однорідних банків та об'єктивних змін профілів ризиків усієї системи разом із розвитком її структурних характеристик.

Відповідно до системних перетворень потрібне налаштування механізмів контролю банківського нагляду, здатне своєчасно виявляти сфери підвищеного ризику і запобігати втраті фінансової стійкості банків.

4. Особливості розвитку вітчизняної банківської системи.

Банківська система України є значно концентрованою. Так, за станом на 1 липня 2012 року лише один найбільший банк займав 14,6% у загальних активах та 22,8% у сукупних обсягах вкладів фізичних осіб, а до 17 банків першої масштабної групи належало, відповідно 66,7% активів та 69% вкладів [1].

Банки відрізняються за масштабними показниками, спеціалізацією, характеристиками продуктів, що надаються клієнтам. Для великої частини банків із іноземним капіталом характерна менша ціна ресурсів, ніж середня у системі, що дозволяє знизити процентні ставки за активними операціями та опосередковано впливає на якість кредитного портфелю.

Значні відмінності від стандартних структурних характеристик мають малі кептивні банки, що пов'язані із конкретним бізнесом акціонерів. Показники чистої процентної маржі та спреду, вартості ресурсів та доходності активів таких банків часто відрізняються від ринкових.

Особливої уваги заслуговують банки, що мають підвищену частку споживчих кредитів у структурі портфелю. Практика свідчить, що зміна параметрів процентних ставок або тарифів таких банків здатна викликати соціальний резонанс, який впливає на ризики репутації всієї системи. Навіть при незмінних умовах обслуговування клієнтів – фізичних осіб ризики відповідних банків є підвищеними і потребують додаткових джерел покриття.

У період активного розвитку, що спостерігався до початку кризи 2009 року, банки активно надавали кредити, розвивали мережі власних установ, залучали ресурси від суб'єктів господарювання і населення. У цей час в системі збільшувалися структурно-функціональні групи з ефективно працюючими банками і створювалися підгрунти майбутніх проблем – разом із збільшенням банківських активів і пасивів росли усі класичні види ризиків.

Слід зауважити, що протистоянню підвищеним ризикам на етапі бурхливого розвитку присвячена концепція Базель-3 з формування контрциклічних та буферних резервів – накопичення джерел для покриття майбутніх збитків. Що стосується систем індикативних показників банківського нагляду, то під час активного розвитку пріоритети мають бути зосереджені у сферах, де формуються ризики – групах банків із високими темпами зростання, значними резервами під активи, високими процентними ставками залучення і розміщення ресурсів.

Під час кризи структурно-функціональні групи банків із проблемними активами і збитками збільшуються під зовнішнім тиском негативних чинників та зважаючи на недостатньо стійкий фінансовий стан та підвищені індивідуальні ризики. Спостереження за траєкторіями таких банків, порівняння їх показників у динаміці дозволяє пояснити причину структурних трансформацій банківської системи, оцінити їх ризиковість та забезпечити прогнозне моделювання розвитку подій. Для системи банківського нагляду принципово важливим є забезпечення ранньої діагностики системи, оскільки саме через вплив системних ризиків послаблюється стійкість усіх банків.

Разом із діагностикою загального фінансового стану банківської системи в процесі аналізу розподілу структурно-функціональних груп необхідно встановлення сфер підвищених ризиків та задач пріоритетного втручання. Наприклад, в умовах загального скорочення кредитних програм і погіршення кредитоспроможності позичальників оцінка банківським наглядом процесів управління кредитним ризиком має бути іншою, ніж у період активного розвитку банківської системи.

Система показників та нормативів в умовах кризи має бути налаштованою на групи підвищених ризиків. Для запобігання втраті фінансової стійкості відповідними банками необхідно впровадження стрес-тестування та прогнозного моделювання можливих змін системи показників і траєкторій розвитку за різними сценаріями реалізації подій або застосування заходів впливу.

Життєво важливим у період кризи є ефективне управління ризиком ліквідності – забезпечення стійкої і диференційованої ресурсної бази, запобігання підвищенню процентних ставок, що негативно позначаються як на фінансовому результаті самого банку, так і на можливості надання кредитів за прийнятними для позичальників умовами.

Спостереження за наступним періодом відновлення діяльності системи, свідчать про суттєве зростання груп банків із надлишковими високоліквідними активами. В умовах обмеженої кредитоспроможності позичальників і недостатньо диференційованої банківської ресурсної бази, процеси кредитування обмежувалися. Натомість банки розвивали операції, пов'язані із комісійними і торгівельними доходами, використовуючи короткострокові ресурси. Профіль ризиків значної кількості банків у цей період черговий раз змінився. Обмежені умови розвитку знайшли відображення у концентраціях активів в цінних паперах, залишках готівки, міжбанківських кредитах, дебіторській заборгованості тощо.

Таким чином, задача нагляду полягає у забезпеченні оперативного контролю і своєчасного реагування на трансформацію структури банківських операцій та зміну профілю ризиків. Для реалізації цієї задачі доцільно використовувати метод розподілу банків на структурно-функціональні групи за допомогою карт Кохонена.

5. Шляхи вдосконалення підходів до системи показників.

Оцінка фінансової стійкості із оглядом на структурно-функціональну групу банку визначає і підходи банківського нагляду: найбільші системні ризики потребують й найбільших зусиль та уваги. Карта Кохонена є логічно обґрунтованим інструментом класифікації банків та аналізу структури банківської системи, дослідження характеристик її сегментів, особливостей їх профілів ризиків та основою для побудови ефективної моделі контролю за діяльністю банків окремих груп. Наявність чіткої, математично

обґрунтованої методики розподілу банків за спеціалізованими групами дозволяє формалізувати підхід до розподілу ринку на будь-який період часу.

З позицій банківського регулювання та нагляду, запропонований апарат нейронних мереж дозволяє не лише пояснити сучасний стан банківської системи та оцінити фінансовий стан кожного з її об'єктів, але й встановлювати запобіжні обмеження для будь-якого банку для підтримки його фінансової стійкості.

Варто зазначити, що для будь-якого динамічного структурного розподілу ринку головним ризиком діяльності банків був і залишається кредитний, тому контроль якості активів завжди складає основу аналізу фінансового стану кожного з банків. Також серед незмінно актуальних проблем є нагляд за управлінням ризиком ліквідності, який поєднує у собі прояви будь-яких негативних чинників втрати фінансової стійкості. Практика свідчить, що проблематика неякісних статей активів і пасивів обов'язково позначається на здатності банку своєчасно і в повному обсязі виконувати зобов'язання перед клієнтами.

Підходи до рівноважного процентного управління за методом структурно-функціональних груп можуть бути корисними як для менеджменту окремих банків так і для розвитку методології банківського нагляду.

Джерела та література:

1. Дані фінансової звітності банків України : [Електронний ресурс] // Офіційне Інтернет-представництво Національного банку України. – 2012 – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097.
2. Заруцька О. П. Дослідження особливостей розвитку банківської системи України з використанням карти Кохонена / О. П. Заруцька // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 5 (107). – С. 255-262.
3. Заруцька О. П. Розподіл банківського ринку за методикою нейронних мереж / О. П. Заруцька // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 6. – С. 14-19.
4. Кочетков В. М. Організація управління фінансовою стійкістю банку в ринкових умовах : монографія / В. М. Кочетков. – К. : Вид-во Європейського ун-ту, 2003. – 300 с.
5. Масленчиков Ю. С. Финансовый менеджмент в коммерческом банке: Фундаментальный анализ / Ю. С. Масленчиков. – М. : Перспектива, 1996. – 160 с.
6. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України схвалені Постановою Правління Національного банку України від 02.08.2004 № 361 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0361500-04>.
7. Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України [Електронний ресурс] : правила, затверджені постановою правління Національного банку України від 19.03.2003 №124. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 07.05.2003 р. за N 353/7674. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0353-03>
8. Примостка Л. О. Аналіз банківської діяльності: сучасні концепції, методи та моделі : монографія / Л. О. Примостка. – К. : КНЕУ, 2002. – 316 с.
9. Ширинская Е. Б. Операции коммерческих банков: российский и зарубежный опыт / Е. Б. Ширинская. – М. : Финансы и статистика, 1995. – 160 с.